

Szent-Ábrahámi Mihály unitar. püspök fölterjesztése az unitáriusok közalapjairól 1754-ben.

Én e nagy emberünk és írónk minden darabka levele iránt rendkívüli érdeklődéssel viseltetem, mert azok az ő áldásos élete értékét újítják meg mindig lelkemben. E férfiban alapos tudás, ritka közügyszeretet, nagy munkaerő és munkakedv s kényes állásán ritka erkölcsi bátorság volt egyesülve. Jól jellemezte egy egykoruja, hogy az unitárius egyházat püspök korában ő hordozta vállain.

Mária Theresia királyné reformálni akarván birodalmában — tehát Erdélyben is, mert már akkor az elnémetesítés ott is előre haladt volt — a közoktatásügyet, meg akarta tudni a felekezetek oktatási és nevelési rendeltetésü vagyónállását, s a többi püspökök közt tőle is *kimutatást* kért erről. Ő 1754-ben szept. 16-án teljesítette azt harmadfél ives latin *Jelentésében*. A véletlen elem hozá nem rég, megdöbönt bensöm: mit ír ama nehéz időkbén, e kényes ügyben, az egyház felelős feje? Minden munkámat megszakítva, átolvasám, há-lám az író iránt megújult, tiszteletem emléke iránt megifjodott s mihelyt lehet, közlésére magamat elhatároztam, még pedig úgy, mint eddig is hasonlókkal eljártam, természetesen, ha a tisztelt szerkesztő urak tért nyitnak rá.

Hallottam, hogy némelyek idő- és térvesztegetésnek tartják, hogy közleményemet azon nyelven is adom, a mint irva vannak. Ez nagy tévedés, melynek szülő anyja az elfogultság és a történelmi forrás-kiadások természetével való teljes ismeretlenség. Ily nézet nem jogosult. Történelmi becsü oklevél csak az ő kelte nyelvén bir absolut hitelességgel. De abban sem leszek segédkező soha, hogy latin forrásukat megérteni ne igyekezzünk. A „*Keresztény Magvető*“ tudományos szakfolyóirat. Ebben helye van az alapos tudománynak. S a latin nyelvü források a magyar történettudománynak és theológiának éppen alapját teszik. Ehez hűtleneknek lennünk nem szabad. Sőt ez alkalomból bátor vagyok hangsúlyozni a latin nyelvnek főgymnasiununkban lehető legalaposabb tanítását. Erre művelt s különösen

papi és tanári embereinknek elkerülhetetlen szüksége van. A „*Vulgata*“ eredetiben olvasása nélkül tudós exegeta tanárnak lenni lehetlenség. Itt csak ennyit, ha valaki gáncsolná, majd más dolgom végeztése után szívesen védném állításomat, ha az a gáncs tárgyilagos és rá érdemes lesz.

Szent Ábrahám is latin nyelven írta felterjesztését, ha jobb ugy, *jelentését*, az erdélyi kormányzóhoz és kormányzékhez intézve s hivatkozálag a kir. felség vele közlött június 15-iki legfelsőbb azon kegyelmes kir. parancsra: *hogy mutassa ki azon alapítványokat, melyek a püspöksége alatti unitárius egyház birtokában vannak? és hogy azok kamatai mire fordíttatnak?* Mély hódolattal vette — ugymond — e kegyelmes parancsot s a mennyben tőle kitelt s az idők különböző viszontagságaiban leveleink elveszése megengedte teljes igyekezettel azon volt, hogy annak eleget tegyen. A mire tehát képes volt, alázatos engedelmisséggel felterjeszti a következőkben.

Vannak — ugymond — majdnem minden unitárius egyházközségekben kevés szántóföldecskék, vagyis eklézsiái alapítványok, melyeket idő folytán végrendelet vagy kegyes adomány útján kaptak, melyeket a papok vagy hallgatók a templomok, papok és papi telkek fentartása végett saját kezeikkel maguk mivelnek meg, a honnan a papok is kepeiket kapják.

Vannak továbbá minden egyházközségben szent célul szolgáló ingó vagyonok a meghatározott időben való keresztelésre és urvacsoravételre rendeltetve.

Más kegyes alapítványok nincsenek; mert az idő hosszú folyamában és a különböző viszontagságok miatt az egyházközségek és papok azok birtokától elestek, s azok nem fordíttatnak azon célokra, a mikre rendeltettek volt. Ilyenek:

Elsőben. Kolozs mezővárosban az ottani sóbányából 800 kőst s mindenféle termények dézmája egy negyedét Báthori Zsigmond, erdélyi vajda 1589-ben jul. 1-én Gyulafejeivárott kelt adománylevelével kegyelemből a kolozsi unitárius papnak adta; Báthori Gábor fejedelem pedig 1611-ben s később 1630-ban, ápr. 8-án Brandenburi Kata fejedelemnő azon összeget minden következő időkre, évenként, fejedelmi parancsot róla nem várva, kiadatni parancsolta. E fejedelmi kegyes *só-alapítvány* elébb 300 kőre szállíttatott le, azután 1698-ban egészen megszűnt. A *tized* pedig 1632-ben (itt az év az 1732-ik évvel van tolthibából föléserelve) Szendrei Sámuel ur, az Apaffi-féle fiskusi birtokok igazgatója által az általa vagy nem ismert, vagy elfeledett Lipót-hitlevél 2-ik pontja ellenére elvétetett.

Másodszor. Volt egy kegyes alapítványi adománya felséges Izabella királynőnek a kolozsvári unitárius iskola és a szegény árvák fentartására, melynek *jeles emléke*, a kolozsvári udvar falába kőre vésvé betett *felírat*, a piaci templom kőkerítése déli bezárt ajtóján még a püspök idejében is látszott s tartalma ez volt: *Az iskola királyi adománya vagyok, ennek és a szegényeknek öröksége, a ki ezt és az egyéb jótéteményeket más célra fordítja, töröltessék ki az élők könyvéből és az emberek emlékezetéből. Az 1557. évben.* E királyi adománynak a tizedet illető ágát a királyné halála után az uralkodásra jutván szintén adománylevéllel erősítette meg, s ezt Erdély fejedelmei: Báthori István, Báthori Kristóf és Bethlen Gábor is megerősítették, valamint megerősítette dicső Lipót császár is 1691. évi Szent Hitlevele 2. és 3. §-ában, 1693. ápr. 9-iki új kir. leiratában és az 1693. május 14-én kelt Alvinczi-féle királyi Válaszokban.

E dézmanyedet Kolozsvár város határai területéről az unitárius iskola megszakadatlan évsorban vette 1716. márcz. 16-ig, mely évben a piaci templom az unitáriusoktól elvétetvén, a dézma is vitatkozás tárgyává lett, s bár ez az iskolai és szegényeknek tett alapítvány nem tartozott a templomhoz, sem a kolozsvári eklézsiahoz, de az erdélyi összes unitárius közönségé s a Kolozsvárott neveledő unitárius tanuló ifjúságé volt, mégis 1718-ban a római katolikus eklézsia részére elvétetett, azoknak mintegy kárpótlásul, mit az unitáriusoktól követelt.

Harmadszor. Kolozsvár, mely a hadaknak mindig utában állott, s életét pénzzel és egyéb javaival kényszerített megváltani, az utolsó előtti század elején Básta által elfoglaltatván s katonaórséggel erősítettetvén meg, minthogy az ekkor egészen unitárius vallású volt, azok minden aranyát, ezüstjét kicsikarta s minden javaiból annyira kivetkőztette, hogy a kolozsvári unitárius eklézsianak semmi jövedelme nem volt 1635-ig.

Ez időtől fogva pedig a kolozsvári unitárius eklézsia javára nemcsak erdélyi főurak és nemesek, de külföldi unitárius atyafiak is sok kegyes alapítványt tettek, melyek 1693-tól fogva 1716-ig legalább 50,000 frtot tettek, a mint az akkor élt s azon időbeli Almási Mihály püspök utján köztudomásban volt. A kolozsvári unitárius eklézsianak ily kegyes jótétemények, zálog vagy vétel és kegyes véggyományok utján szerzett minden javai, azon hozzávetőleges követelés czimén, hogy a templomnak azon idő óta, midőn az az unitáriusokra szállott, annyi java s azokból annyi jövedelme volt, a mennyit 1716-ban birtokában találtak, tőle elvétettek és a katolikus uraknak adattak

át, úgy, hogy az unitáriusoknak semmijök vagy legalább alig maradt valamijök.

Elfoglaltattak t. i. Kolozs vármegyében az *apahidi birtokok* 1500 tallérban, Tordavármegyében *Alsó- és Felső-Füle* 3331 forintban, Belső-Szolnokvármegyében *Veczk, Kábalapataka, Tormapataka, Gyurkapataka* 10309 forintban.

Ezen kívül Kolozsvármegyében levő *Kórod* birtok visszaváltása végett kölcsön vett volt az unitárius eklézsia 1000 frtot. E birtok is elvétellett s mégis az unitáriusok által a tartozásnak 1718-tól járó kamatával együtt megfizetését sürgeti a hitelező.

A katholikus uraknak adatott át ezeken kívül Kolozsvárott 42,000 forintra becsült három ház. Elvették az alapkövetől beveződéseig egyedül az unitáriusok által, saját költségükön, a mult század végén, 12,000 forinton oly polgári telkekre építettett iskolájukat, melyeket ők a dicső Lipót császár és a Méltóságos fejedelemség beleegyezésével az unitárius egyház 6300 forinton vett, mely iskolát az unitáriusok az Óvárban levő s 1693-ban a kath. uraknak átadatott iskolájok helyett építettek. Átvették a kath. urak az unitáriusok által a templom körül építettett áruboltokat jövedelmeikkel együtt, ugyszintén az általuk alapított és építettett kisebb templomot. Elvételtek az általuk 4470 forinton szerzett könyvnyomda, mint' szintén sok más ingó javak, a miket most minden javadalmaikkal együtt a kath. urak birnak.

Negyedszer. A kegyes hagyományokhoz járult a Tasitzki hagyomány. Luclavicei Tasitzki Ákos, Lengyelország brandenburgi örgróf-ságában, Grizla és Delczigh-Hammerben lakó, bochniai sóbányafőnök 10,000 tallért szánt volt a kolozsvári magyar és a számüzött lengyel unitáriusoknak egyenlő joggal; de halála miatt csak 3000-et fizet-hetett ki, melyet unokája: Tasitzki János 1711. aug. utolsóján Bécsbe küldött az erdélyi udvari kancelláriai tanácsoshoz és Registratorhoz, a mi különféle nemű és értékű pénzekből állván, az elváltásnál 4000 r. frtra apadt le s az akkor Bécsben tartózkodó Apaffi Mihály fejedelemnek adatott kölcsön, mely összeg a fejedelem halála után az Apaffi-féle fiskusi jök részébe jutott s feledhetetlen dicsőemlékü VI. Károly császár rendeleténél fogva 1728-ban mind a magyar, mind a lengyel unitárius eklézsiaéknak kifizettetett s különbözöknek kölcsön adatott ki. A fennmaradt összeg után a kamara 5 száztóli kamatot fizet s a jóltevő rendelkezése szerint a papok, az ifjuság oktatása és az árvák s élelmöket megkeresni nem tudó özvegyek javára fordittatik.

Mint hogy pedig a magyar unitárius eklézsiának az Apaffi-féle fiskusi jókból csak 1000 r. frt maradt fenn, annak fele 1730. márcz. 26 án az eklézsia azon hitelezőjének birtokába ment át, a kinek az eklézsia, a most katolikusok birtokában levő; elébb eladott nyomdárért adósa volt, mint hogy az eklézsianak más pénze, e gyakran sürgetett adósság, vagy csak kamatnélküli kifizetésére is, nem volt.

Ötödször. A papi dézmák és dézmanegyedek jövedelmeit nagyobbára a hazai törvények és az alkotmány, jelesen az Approb. Const. I. R. 5. czime 1. cikke s a III. R. 4. cz. 6. cikke, ugyszintén a Comp. Const. I. R. 1. cz. 5. 6. cikkei ellenére a földesurak az elébbi esztendőkbén önhatalmulag annyira elvették, hogy alig maradt meg belőlük valami. *Jelesen:*

Küküllővármegyében Deésfalván az erdélyi fejedelmek adományából törvény szerint ki kellene járni az unitárius pap részére a dézma negyed részének (Quarta); de a parasztok telkei a birtokosok megszaporodása által annyira megnemesültek, hogy a buza-dézmanegyed alig tesz 12—13 kalangyát. A bor és más gabonabeli dézma pedig visszaélés és az emberek nyakassága miatt egészen megszűnt.

Ádámoson és Dombón minden dézmanegyed emberi emlékezet óta az unitárius papoknak adatott, de a Mélt. és Tek. birtokos urak által 1744-ben elvették s egyéb czélra fordították.

Dicső-Szent-Mártonban a Tek. Balogh-családtól a dézmanegyed a törvény értelmében megszakadás nélkül az unitárius papnak fizetett, más birtokosok más czélokra fordítják.

Sárdon a dézma egészen az unitárius papnak jár, de nem régóta az őt nem illető részt a birtokosok elvették.

Bethlen-Szent-Miklóson a dézmanegyed emberi emlékezet óta az unitárius papé volt, 1733 körül a Mélt. birtokosok elvették azon ürügy alatt, hogy boldog emlékü elődeik által az ő jótetszésökig adományoztatott volt. De a mint a püspök némelyek tudositásából értesült, az ottani Mélt. birtokos urak a dézma háromnegyed részeért haszonbért fizetnek a fiskusnak, a mi az Árenda-Regestrumból világosan kitünik.

Széplakon a T. Petrityevit Horváth-család a fiskusi haszonbér mellett birtokából három dézmanegyedet kegyes indulatból az unitárius papnak engedett, egy negyede pedig régi idők óta az ev. ref. papnak van adva.

Szőkefalván néhai méltóságos Kis-Sárosi Sárosi János véggyományilag rendelkezett, hogy az általa szerzett minden földeinek tizede, örökösei által is, bárminő vallásuak legyenek, az unitárius

papnak fizettség; de 1744 óta az unitárius pap ott sem bir e jótéteménnyel.

Fejérvármegyében *Héviz* birtokban 100 év előtt a dézma az unitárius papé volt, akkor megfosztatott tőle. *Páloson* is az volt eleitől fogva; e században a Mélt. birtokosok eltartóztatták.

Abrudbánya mezővárosban a bor és másféle italok korcsmálási joga az unitárius ekléziáé volt, a mint kitetszik a polgárok egy szerződéséből s annak Báthori Zsigmond fejedelem általi megerősítéséből, ugyszintén abból, hogy a városi közönség szükségei miatt a jogot elzálogosítván: az unitáriusok azt 1648-ban a maguk erejükön visszaváltották, a mit megerősített II. Rákóczi György fejedelem 1651-ben, Apaffi Mihály 1665 ben. Ma e jövedelemben a katolikus és reformátusok az unitáriusokkal osztozkodnak.

Nemes *Thordavármegyében* Thoroczkón és Thoroczkó-Szent-Györgyön a földek dézmanegyede régi idők óta az ottani unitárius papoké volt; 1753 óta Mélt. báró Thoroczkai István jószágából annak az unitárius pap részére kiadását nem engedte meg, hanem a hazai törvények ellenére, a maga hasznára fordítja, bárha bizonyos is, hogy azon dézma a fiskusi Árenda által nem váltatott meg, de csak a $\frac{3}{4}$ rész fizettetik ki az által, a mint ez más birtokokban is, melyekben $\frac{1}{4}$ dézma a papok részére szakasztatott ki, eleitől fogva így tartatott fenn.

Ezek azok, Nagyméltóságú Kegyelmes uram, a miket én az unitárius ekléziákban levő régi kegyes alapítványokról s azok miképen biztosításáról megtudhattam, s a miket az ő felsége kegyelmes kir. rendelete s annak következtében a kir. főkörmányszék meghagyása tartalma szerint megjelenteni köteles voltam; a mikből kitetszik: hová, mire fordítottak eddig s fordittatnak ma e javalmak és kamataik? s mi az a csekélység, a mi azon kegyes alapítványokból az unitáriusoknak megmaradt?.

A legjobb és legnagyobb Isten engedje Nagyméltóságodat és a Nagyméltóságú kir. Főkörmányszéket a királyi felség szolgálatára hosszasan és jó egészségben élni. Így kívánja és reményli ezt

Nagyméltóságodnak és a Nmlt. kir. Főkörmányszéknek

Kolozsvárott, sept. 16 án 1754.

alázatos szolgája

Szent-Ábrahámi Mihály,

az unitárius ekléziák püspöke (Superintendens).

* * *

Az eredeti latin szöveg szó szerint ez :

Excellentissime Domine, Domine Comes Gubernator!

et

Excelsum Regium Gubernium!

Domini, Domini Patroni mihi Gratosissimi!

Ad Gratosam, de investigandis et Excelso R. Gubernio repraesentandis, piis Foundationibus, si quae sub mea Superintendentia invenirentur, quove earum Census et Beneficia conversa fuerint, aut convertantur, Mandatum, Die Decima Quinta Junii humilima cum demissione, homagialique erga Cesareo-Regiam Majestatem, Principem scilicet Nostram (sic!) Heredituriam Clementissimam devotione, acceptum, quantum in me fuit, Literaliumque Instrumentorum, variis temporum injuriis deperditorum inopia permisit, totus in eo fui ut Mandato Regio satisfacere queam? Eo itaque quo par est, humilimo in obsequio submitto sequentia;

Sunt in Ecclesiis Unitariis ferme singulis certi quidam agelli, vel in fundatione Ecclesiarum, vel deinceps hinc et inde pecuniis empti, aut vi Testamenti, vel privatae Collationis acquisiti, quos ipsi Ministri, vel Auditores colunt, pro conservatione Templorum, Parochiarum et Ministrorum, qui ut plurimum propriis manibus laborando et Capetias auditorum percipiendo victitant.

Sunt insuper singulis in Ecclesiis sacrae quaedam Res mobiles, pro Sacro Baptismate et Eucharistia statis temporibus administrandis destinatae.

Aliae vero piae Foundationes vix hodie in Ecclesiis Unitariorum intacte supersunt, longo enim temporis tractu, perque varias vicissitudines, Ecclesiae et Ministri eis exciderunt, nec in eos fines, eorumque usum, pro quibus collatae fuerant, cedunt. Tales sunt:

Primo. In Oppido *Kolos* Octingentorum Salis frustrorum e Fodina illius loci et unius Quartae cujuscunque speciei Decimarum beneficia, quae Serenissimus quondam Sigismundus Bathori, tum Vajvoda Transsylvanus Donationalium Albae Juliae 1-a Junii Anno 1589. emanatum tenore Pastori Unitariae Ecclesiae Oppidi Kolos in Salarium conferre dignatus est. Clementissimus vero Princeps Gabriel Bathori Ao 1611. et Serenissima Catharina Brandenburgica, Ao. 1630. die 8-a apr. pro quovis tempore, singulis Annis, nullo amplius superinde Mandato Principali expectato, praestanda mandant. Quae Beneficia, et quidem Salium, prius in trecentis frustris, dein Ao. 1698. totaliter, Quartae vero Ao. 1632 per Spectabilem quondam Samuelem Szendrei, Bonorum Apaffianorum Fiscalium pro tunc Administratorem Sacri Diplomatis Articuli 2-di forte immemorem vel ignarum, adempta sunt.

Secundo. Collatio quaedam Serenissimae Reginae Isabellae in rationem Scholae Unitariorum Colosvariensis, ac sustentationem pauperum et Orphanorum, cujus Donationis Insigne Monumentum Curiae Claudiopolitanae parieti inscriptum, ac ambitus Templi in Foro siti supra portam nunc clausam ad vigiliam versus meridiem tendentem,

nostra adhuc aetate videbantur et legebantur in haec Verba: *Donatio sum Regia Scholae, Haereditas hujus et Pauperum; qui comoda mea alio converterit haec et alia, deleatur ex Libro viventium et memoria hominum. Ao Domini 1557.* Quam Reginae Donationem ratione integrae Decimarum Colosvariensium Quartae, decedente Regina, Joannes Sigismundus, post capessitam Principatus administrationem nova Donatione roboravit, eamque Serenissimi quondam Transylvaniae Principes Stephanus et Christophorus Bathori, nec non Gabriel Bethlen confirmarunt. Divus quoque Leopoldus Imperator sacro suo Diplomate Ao 1691. §. 2. et 3. novo Decreto Ao. 1693. die 9-a apr. et Resolutione Alvinczian. Ao. 1693. 14-a may. munivit.

Quae quarta pars Decimarum e Terreno Claudiopolitano eidem Scholae Unitariorum ibidem sine interruptione cessit usque ad diem 30 a Mart. Anni 1716, quo die Templo in Foro sito Unitariis adempto, ista etiam Quarta disputari cepit et licet ista Scholariis et Pauperum ejus Fundatio Templo connexa non fuerit, nec ad Ecclesiam Claudiopolitanam, verum ad Universam Unitariorum in Transylvania Communitatem ejusque Iuventutem Scholasticam Claudiopoli Studiis operam navantem pertinuerit, Ao. tamen 1718 in rationem Ecclesiae Romano-Catholicae, quasi per Compensationem, quae tunc pro Templo praetendebatur, adempta est.

Tertio. Claudiopolis, dum semper obvia Bellis, pecunia aliisque Bonis vitam redimere debuit, circa initium penultimi quoque Seculi Basta occupans et praesidio muniens, eam nunc totam Unitariae Religionis addictam, omne eidem Aurum et argentum extorsit, omnibusque bonis in tantum exiit, ut Ecclesia Unitariorum Claudiopolitana nullos notabiles invenitur habuisse proventus ante Annum 1635

Ab hoc vero tempore plurimae factae sunt in rationem Unitariae Claudiopolitanae Magnatum et Nobilium Transylvanorum imo etiam Exoticorum Fratrum Unitariorum Collationes ac piae Legationes, quae ab Ao. saltem 1693 usque ad Annum 1716 quinquaginta millia florenor. excesserunt, praesente et referente ejus temporis Superintendente Michaelae Almasi. Talibus piis Unitariorum beneficiis Titulo vel Impignorationis, vel Emptionis, aut piae Legationis acquisito omnia Bona Ecclesiae Unitariae Claudiopolitanae sub praetensione conjecturali, quasi, a Templi in Foro siti, tempore, quo ad Unitarios devenit, tantae fuissent Dotes, quanta in Anno 1716 inventa sunt ibidem Ecclesiae Unitariae Bona, adempta sunt, ac ad manus Dominorum Catholicorum devenerunt, ut nihil, aut vix aliquid Unitariis Claudiopolitanis supermanserit.

Occupatae nimirum sunt Portiones Possessionariae in Apahida in Comitatu Colosii in Thalleris 1500, in *Inferiori* et *Superiori Füle* ac *Asszonyfalva* in Comitatu Thordensi, in flor. 3331 et in Possessionibus *Veczké, Kabalapataka, Tormapataka, Gyurkapataka* Cottus Szolnok Interioris in flor. 10309 Constantes.

Insuper pro relictione Possessionis *Korod* in Cottu Colosii existentis levaverat Ecclesia Unitariorum titulo mutui fl. 1000, at ea quoque Possessio adempta, nihilominus tamen ipsi Unitarii ad

solvendum debitum hocce cum Interesse ab Ao. 1718 competente per Creditorem urgentur.

Cesserunt praeterea Dominis Catholicis *tres Aedes* Claudiopoli ad flor. 42000 aestimatae. Adempta est *Schola* per solos Unitarios a primo lapide usque ad ultimum in fine praecedentis Saeculi cum propriis expensis ad flor. circiter 12000 extensis et quidem in fundis civilibus, quos ex consensu Divi Leopoldi et Inclyt. Principatus eadem Ecclesia cum flor. 6300 emit, loco alterius Scholae Unitariae in Veteri Arce Ao. 1693. Decima Octobris Dominis Catholicis cessae, extracta. Obtinuerunt etiam Domini Catholici *Officinas Mercatorias* circa Templum cum redivibus, per Unitarios exstructas, ita etiam *Templum minus*, per eosdem fundatum et aedificatum. Adempta est etiam *Typographia*, per eosdem Unitarios cum fl. circiter 4470 acquisita, ut et alia plurima *bona mobilia*, quae omnia hodie Domini Catholici simul cum cunctis emolumentis tenent.

Quarto. Accessit pia Legatio vel potius *Collatio Tasitzkiana*. Acatius nempe Tasitski de Luclavice, Praefectus Salisfodinarum Bochnensium in Polonia, degens in Gr zla et Delczighammer, Marchionatus Brandenburgici destinaverat Decem Millia Tallerorum Unitariis Claudiopolitanis, iisque Hungaris et exulibus Poloniis ex aequo dividenda.

Ast morte praeventus, nonnisi tria millia Thallerorum numerare potuit, quae per Nepotem Joannem de Tasitzki Viennam Austriae Ao. 1711. ultima augusti transmisit ad manus Michaelis Simon in Inclyta Transylvanica Aulica Cancellaria Consiliarii et Registratoris, quae moneta cum fuerit diversi generis et valoris, permutatione facta, ad summam quatuor Mille florenorum Rhenensium reducta est, eaque in mutuuum data Titt. Principi Michaeli Apaffi, tunc Viennae commoranti, quae summa postquam per decessum Principis devenisset in partem bonorum Apaffiano -- Fiscalium, ex Decreto Gloriosae Memoriae Imperatoris Caroli Sexti dimidia pars fuit exsoluta Ao. 1728 Unitariae Ecclesiae Claudiopolitanae tam Hungaricae, quam Polonicae, expost variis in mutuuum elocata. Supermanserat adhuc pro eisdem duabus Ecclesiis innoxoluta [egy szó, az összeg kimaradt] Rhenensium, quorum interusurium, quinque per Centum computando, ab Inclyt. camera persolvitur, et juxta dispositionem pii Benefactoris in usum Ministrorum, instituendae Juventutis, Orphanorum et viduarum, qui, quae victui querendo inhabiles sunt, impenduntur.

Quoniam vero pro Hungarica Ecclesia in Bonis Apaffiano-Fiscalibus remanserunt tantum Mille Rhenenses floreni, eorum quoque dimidia pars cessit Ao. 1730. 26. Martii cuidam Creditori cui Ecclesia debebat ob Typographiam (quam non possidet, sed possidetur a Dominis Catholicis) superius memoratam, cum Ecclesia non habuerit aliam pecuniam, unde illud debitum identidem sollicitatum vel sine interesse solvere potuisset.

Quinto. Parochiales e Decimis vel Quarti Proventus plerosque contra Leges et Constitutiones Principatus, Signanter vero Approb. Const. Part. 1-ae. Tit. 5. Art. 1-m. et Part. 3-ae. Tit. 4. Art. 6-tum,

Compilat. item Const. Part. 1-ae. Tit. 1-i. Art. 5-m. et 6-m. Domini Terrestres propria autoritate Superioribus Annis detinuerunt, ita, ut vix aliquid supermanserit, signanter :

In I. Cottu de Küküllő et Possessione *Deesfalva*, ex Collatione Serenissimorum Tranniae Principum ex Lege, cederet quidem Quarta pars Decimarum Parocho Unitario, ut Rusticorum Fundi jam ob multiplicationem Possessorum ita nobilitati sunt, ut vix Proventus Quartae intritico duodecim vel tredecim gelimas annuatim excedat; ex vino autem ac quovis frumento, seu per abusum, seu contumacia hominum, totaliter annihilata est.

In *Ádámos* et *Dombó* Quarta omnium Decimarum a tempore memoriam excedente Unitariis Parochis cessit. Ast haec quoque per Illustros et Sptbles Dominos Possessores Ao. 1744. adempta, inque alium usum conversa est.

In *Dicső-Szent-Márton* nonnisi e bonis Spectibus Familiae *Balogh* de D.-Szent-Márton Parocho Unitario juxta Leges et nunquam adhuc intemptam praxim Quarta Decimae cedit, reliqui Possessores in alium usum transtulerunt. In *Sárd* quarta totaliter Parochum Unitarium concernens, non pridem pauca, quae a Decimis non Unitarios spectantibus proveniunt, per Possessores adempta est.

In *Bethlen-Szent-Miklós*, a memoria hominum Quarta Decimalis Parochorum Unitariorum fuit; verum circa Annum 1738. per Illustrissimos Dominos Dnos Possessores adempta est, eo quidem praetextu quasi eadem Quarta a pie defunctis Praedecessoribus suis, usque ad beneplacitum tantum eorum Collata fuisset; sed uti e quorundam Informatione innotuit, Iidem Illustrissimi Dni Possessores, pro tribus tantum ibidem Quartis Arendam Fisco Regio solvunt; interim hoc e Registro Arendarum lucidius constaret.

In *Széplak*. Spectabilis Familia Petrityevit Horváth tres quartas ad se erga Arendae taxam pertinentes Parocho ibidem Unitario ex pia devotione concessa, unam vero Quartam Parochus Reformatae Religionis ibidem percipere ab antiquo consuevit.

In *Szőkefalva* Illustriss. quondam Joannes Sárosi de Kis Sáros, omnes e terrarum per se acquisitarum fructibus provenientes Decimas a successoribus etiam cujuscunque Religionis futuri essent. Unitariis Ministris pendendas testamentaliter contulerat, sed ab Ao. 1744. hoc quoque Beneficio Parochus Unitarius destituitur.

In Comitatu Albensi et Possessione *Héviz* Decimae ante centum Annos Parochorum Unitariorum in-rationem administratae fuerunt, ab eo vero Unitarius Minister privatus est. In *Ürmös* Decimae ab immemoriali tempore Unitariis Ministris cedentes per alterius Religionis Possessores demancantur. In *Pálos* Decimae, quae Unitariis Pastoribus ab antiquo dabantur, hoc Seculo Ilust. Dni Possessores interceperunt.

In Oppido *Abrudbánya*. Reditus ex Educillatione vini, alteriusve generis potus in rationem Ecclesiae Unitariae deputatus fuit, ut patet tum e Contractu inter cives inito, tum ex ejusdem Contractus Confirmatione per Serenissimum quondam Principem Sigismundum

Bathori facta, tum ex eo, quod Communitas Oppidana contra Jus Ecclesiae ex quadam necessitate oppignoraverat, at ipsi Unitarii Ao. 1648. propriis facultatibus reluerunt, confirmantibus Serenissimis piaae memoriae Principibus Georgio Rakoczi Secundo Ao. 1651. et Michaele Apaffi Ao. 1665. Hodie vero ex hoc proventu Dni Catholici et Reformati cum Unitariis participant.

In Incl. Cottu Thordensi ex Terrenis *Thoroczko* et *Thoroczko-Szent-György* Decimarum Quartas Parochi ibidem Unitarii ab antiquo possederunt, ab Ao. vero 1753. Illustr. D. Bar. Stephanus Thoroczka Decimarum e bonis ad se pertinentibus provenientium Quartam Parochi Unitario persolvi non permisit; verum contra Leges Patrias in proprium usum convertit, quamvis certum sit, Quartam illam per Arendae solutionem non redimi, sed tantum pro tribus Quartis Arendam persolvi, uti etiam in aliis locis, in quibus una Quarta in usum Pastorum excisa est, ab antiquo observatur.

Haec sunt Excellentissimi Dni mihi Gratosissimi, quae de piis et antiquis foundationibus earumque Securitate in Ecclesiis Unitariorum mihi innotuisse poterant, et quae ad tenorem Benigniss. Sacrae Suae Majestatis Decreti idque subsecutam Excels. R. Gubernii Commissionem repraesentare debueram; e quibus liquet, quo Foundationis Census et Beneficia conversa fuerint et actu convertantur; quidve adhuc exigui ex iis apud Unitarios supermanserint?

Deus Opt. Max. Excellentiam Vestram et Excelsum R. Gubernium pro utili Sacratissimae Suae Mattis Servitio feliciter vivere ac valere sinat. Ita vovet ac sperat

Excellentiae Vestrae
et
Excelsi R. Gubernii

humilimus Servus
Michael Szent Abrahami
Ecclesiarum Unitariae Religionis
Superintendes.*

* * *

A királyné az iskolaügyet rendezte, az egyes hitfelekezetek jelentéseit tudomásul vette s 1763. ápril 14-én a kegyes alapítványok tárgyában egész általánosságban, 145 erd. udv. kancelláriai szám alatt meghagyta a kir. főkörmányszéknek, hogy mind a katolikus, mind a nem katolikus alapítványi pénzek, minden különbség és kivétel nélkül a közpénztárakba helyeztessenek el kamatra s tegyen intézkedést arra nézve, hogy a betett pénzek kamatai az erdélyi kir. kincstárnál ott helyben mindig fölvétessenek. Természetes, hogy a püspöki felterjesztés semmi más intézkedés tárgyát nem tette.

Ha megfontoljuk, hogy a püspök a kolozsvári borzasztó katasztróphánál mint ifju diák jelen volt, mint püspök az unitárius egyház levéltárában levő iratokat ismerte s tetszés szerint felhasznál-

* *Orsz. levéltár* erd. udv. Cancell. osztálya Nro. 340. 1756 jelzés alatti eredetiből.

hatta, hogy az unitáriusok egyháztörténetét, mint tanár tanította, s az ekkor történeteket kézikönyvében még akkor megírta, s most az uralkodó parancsára saját felelőssége alatt írta meg *Jelentését*: annak történeti nagy értéke azonnal bizonyossá lesz előttünk. Én ezért érdeklődtem iránta, s azt remélem, hogy vele a multunk iránt érdeklődőknek örömet, egyházi történetírásunknak hasznos szolgálatot tettem, Szent Ábrahám Mihály püspök emlékének megújítása által pedig iránta a hála nemes — de vajmi ritka! — kötelességteljesítésének tettem eleget.

JAKAB ELEK.

Brassai levelei Bod Péterhez.*

I.

Kolozsvárott, mai 7-dik 1844.

Most másodszor veszek tollat azon kecsegtető reménnyel, hogy Önt kolozsvári lakosnak, ha nem is egész évre, bár annak felére megnyerhetnök. Tudva Ön előtt az ifiabb g. Bethlen János ohajtása Önt bethleni ideje kiteltével fiai mellé mentorul nyerhetni. Jól tudom én az ön Aristippusi iszonyát minden további köteleztetéstől; de őszintén megvallva általában nem helyeselhetem. Elsőben jobban ismeri Ön az életet, mintsem azt hinné, hogy az ember valaha köteleitől szabadulhat — 's nem látom mennyivel volna nemesebb sors a' béresétől függni az embernek, mintsem — bár egy aristocratától. Másodszor, bármely arcadiai dolce far niente képzel is Ön, kétségkívül vagy a' sors vagy ön választása mindig csak fog önnek foglalkodást szabni elejébe 's miért ne legyen ez a' foglalkodás az. a' mire önt, bár mint tagadja magától saját hajlama szintugy mint talentumai vezetik? Es végre Ön, a' ki a' becsület igényeinek és nem igényeinek minden ember iránt a' tulságig megtartója, kevessebbel tartozónak hinné-e magát a' természet és teremtője iránt, kik Önnek adományai 's ismereteit nem ingyen, hanem csak kölcsön adták 's kamatait embertársai számára assignálták? Nem — egy oly gyertyának, mint Ön, nem kell véka alá bujni; a' világ 's emberismeret mit ön at home and abroad gyűjtött nem Felgyógy remetelakójának qualificálják önt.

Ön Kolozsvárra fog jőni, Kolozsvárt még a' museum is felálland, Ön annak használója, élvezője — talán segéde — talán — mit tudom én — igazgatója leend.

Minden fejtörésem mellett csak két indokát tudom gondolni az ön netalán — quod dii avertant — tagadó válaszának, egyik a' már fennebb karczolt nyugalmi ábránd — másik az Ön tulzó féltékenysége 's öndepreciálása. A féltékenység a' magára veendő felelőséget óriási

* Bod Péter igen jeles képzettségű egyén volt a 30—40-es években: 1837. Enyedre, 1845. M.-Vásárhelyre választotta meg a ref. egyházfőtanács tanárnak, de egyiket sem fogadta el gr. Bethlen Ferencznek tett kötelezettsége miatt, s mint egy pár levélből kiviláglik, gr. Bethlen János is ohajtotta volna megnyerni mentornak fiaihoz. De sem Brassai Bethlen Jánoshoz, sem Bolyai Parkas, Szász Károly és Dósa Elek nem tudták megnyerni az említett intézetekhez tanárnak. Lásd és olvasd e jelesek gyönyörű leveit Bod Péterhez „A marosvásárhelyi ref. kollegium története“ 439—454 lapjain.